

УДК 811(07)

Надія Джава

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Основою будь-якої освіти є мовний розвиток людини. Іноземна мова має необмежені можливості для гуманітарного виховання учнів та залучення їх до іншомовної культури. Здійснюване в останні десятиліття реформування системи освіти в Україні враховує перспективні тенденції світового розвитку в цій сфері. Відповідно до змін міняється не тільки роль, але і структура освіти в цілому і іншомовної освіти зокрема. У сучасному світі потрібні кваліфіковані фахівці, що володіють іноземними мовами на високому рівні, від ефективної роботи яких значною мірою залежить успіх соціально-економічних і політичних перетворень у країні. На сучасному етапі іноземна мова є одночасно і засобом отримання професійної інформації, і засобом здійснення комунікації. Але про ефективну комунікацію можна говорити, коли людина правильно сприйняла або передала інформацію. У зв'язку з цим все частіше можна чути, що комунікативна мовленнєва компетенція результативна лише в тому випадку, якщо людина володіє *критичним мисленням*. Проте, поза увагою науковців все ще залишається проблема розвитку критичного мислення школярів на уроках іноземної мови. Сучасна школа покликана виробити в кожного учня звичку активно брати участь у вирішенні важливих питань життя колективу, вміння формувати, висловлювати і відстоювати свою думку, поважати думку інших людей. «Технології завтрашнього дня, – пише О. Тоффлер, – потребують не мільйонів людей, готових працювати в унісон на безконечно монотонних роботах, не людей які виконують накази, не змигнувши оком, а людей, які можуть приймати критичні рішення, які можуть знаходити свій шлях у новому оточенні, які достатньо швидко встановлюють нові стосунки в реальності, що швидко змінюється» [5, с. 18].

Метою статті є спроба показати, як за допомогою різних інтерактивних технологій на основі базової моделі можливо сприяти формуванню навичок критичного мислення школярів на уроках іноземної мови.

Перебудова школи, удосконалення навчально-виховного процесу вимагають від учителя не пасивного засвоєння учнями знань, а активного формування їх мислення, зокрема критичного. Критичне мислення – це вид (тип) мислення, який характеризується детальним розглядом об'єктів (оточуючого та внутрішнього світу людини), їх аналізом, порівнянням, співставленням, обґрунтованими оцінками і висновками. Люди, які володіють критичним мисленням можуть мати такі характеристики: чесні самі з собою; перемагають сумніви, ставлять запитання, застосовують

судження на доказах, шукають зв'язку між предметами, інтелектуально-незалежні, ними не можна маніпулювати. Критично мисляча людина вміє: визначати проблеми, перевіряти отриману інформацію, визначати наявність підтексту в інформації, враховувати альтернативні точки зору, синтезувати отримані знання, робити висновки та приймати оптимальні рішення. В умовах національного відродження України, створення національної демократичної держави важливе значення має виховання людей, які мислять самостійно і творчо, мають можливість критично осмислювати факти та події навколишньої дійсності, здатні вносити нові ідеї в усі сфери життя суспільства. Від наявності чи відсутності вищезгаданих рис залежить значною мірою суспільний поступ. Критичне мислення в цьому контексті є не тільки наслідком демократичного способу життя, але й одним із чинників його формування. Під критичним мисленням розуміють здатність людини (природну чи сформовану) до самостійної оцінки: явищ навколишньої дійсності, інформації, наукових знань, думок і тверджень інших людей, уміння бачити їх позитивні й негативні сторони, а також прагнення до кращого, більш оптимального розв'язку проблем, завдань, до перегляду існуючих догм, стереотипів, традицій [3].

Мета навчання іноземних мов – підготувати учнів до спілкування, залучити їх до культури іншого народу, без чого не можливо досягнути взаєморозуміння на рівні міжкультурної комунікації. Щоб бути успішним у сучасному житті, учень повинен уміти:

- адаптуватися у мінливих життєвих ситуаціях;
- критично мислити, що передбачає здатність міркувати логічно (аналізувати, оцінювати одержану інформацію, послідовно викладати її, робити висновки) й неупереджено (слухати й чути співрозмовника, зіставляти його думку (інформацію) зі своєю, визнавати переваги чужих міркувань і доказів);
- бачити і формулювати проблеми (в особистому, професійному, суспільному житті), знаходити шляхи їх раціонального розв'язання;
- застосовувати набуті знання у нестандартних ситуаціях;
- генерувати нові ідеї, творчо мислити;
- працювати з інформацією (збирати потрібні факти, аналізувати їх, висувати і обґрунтовувати гіпотези, робити необхідні узагальнення і висновки);
- бути комунікабельним, уміти працювати в колективі;
- постійно працювати над власним удосконаленням.

Організація навчально-пізнавальної діяльності школярів на основі критичного мислення, зокрема, й під час навчання іноземних мов, розглядається як важливий дидактичний напрям, в якому домінуватимуть: пошук чіткої постановки питання, обґрунтування, твердження, формулювання альтернатив; прагнення до максимально важливої для

даного предмета точності; використання джерел та посилання на них; дотримання основної теми, цілісний розгляд ситуації; утримання в полі уваги вихідного (основного) завдання; вибір точки зору, позиції та її зміна при наявності достатніх підстав; послідовний розгляд частин складного цілого; вплив світосприйняття й розуміння щодо чужих почуттів, рівня знань і глибини суджень, схильність до застосування навичок критичного мислення у житті [2]. Застосування технології розвитку критичного мислення передбачає нову модель уроку як основної форми організації навчального процесу. Вона триступенева і передбачає:

- фазу мотивації (актуалізація опорних знань, встановлення зв'язків);
- фазу осмислення (усвідомлення змісту, побудови знань);
- фазу рефлексії (міркування) [1, с. 57–59].

Перша фаза (мотивація/актуалізація) уроку орієнтована на формування особистісного інтересу до отримання нової інформації та ціннісного становлення до предмету. Оскільки на цьому етапі повинні поєднуватися індивідуальна та групова форми роботи, то участь школярів в освітньому процесі активізується. Учень ставить перед собою запитання «що я знаю?» з проблеми, «що хочу дізнатися?». Таким чином, здобуті раніше знання виводяться на рівень усвідомлення, а в подальшому стають базою для засвоєння нових знань, що дає школярам можливість ефективніше пов'язувати нову інформацію з раніше відомою і свідомо, критично підходити до розуміння нової інформації. На даній стадії доцільно використати такі методи, як «*Мозковий штурм*», «*Рольова гра*», «*Асоціативний куц*». Учні складають список понять, відомих їм з теми, яку вони вивчатимуть, обирають собі співрозмовників для обговорення. Протягом 3–5 хв. потрібно записати все, що вони знають чи думають стосовно даної теми. Після того, як учні складуть список, вони повинні скласти спільний список понять з учнями за сусідньою партою. Якщо є розходження в думках, учні записують усі твердження, щоб з'ясувати їх у ході читання тексту. Після обговорення учитель пропонує учням поділитися своїми знаннями із класом. Одночасно він записує думки учнів на дошці. Будь-які розходження також у колі уваги.

Перед початком роботи з новим текстом учитель дає учням короткий перелік слів або висловів з тексту і пропонує парам учнів зробити припущення стосовно того, як ці слова використано в тексті. Невеликі групи або весь клас розповідають, що їм вже відомо з даного питання, а потім формулюють запитання, на які треба знайти відповідь.

Головним завданням *другої фази* (осмислення / усвідомлення змісту) є активне сприймання інформації, співвідношення нового з відомим, систематизація, аналіз власного розуміння. Учень дістає можливість задуматися про природу об'єкту, що вивчається, у міру співвідношення старої і нової інформації, вчиться формулювати питання, визначає власну позицію. Під керівництвом вчителя і за допомогою своїх товаришів

школярі відповідають на ті запитання, які самі поставили перед собою під час осмислення, коли учень вступає в контакт з новою інформацією. Читаючи текст, проглядаючи фільм, слухаючи лекції, він вчиться записувати у вигляді запитань те, що не зрозумів для з'ясування в майбутньому. Крім того, кожен висловлює думку про те, як знайти шляхи розв'язання проблеми. Подальше формування й закріплення знань відбувається в інших формах навчання. У груповій роботі присутні два елементи – індивідуальний пошук та обмін ідеями, де особистий пошук неодмінно передуює обміну думками.

Третя фаза (рефлексія) спрямована на підсумок і систематизацію нової інформації, вироблення власного ставлення до навчального матеріалу та формулювання запитань для подальшого просування в інформаційному полі. На цій стадії учні досліджують зміст вивченого, обмірковують нові знання у світлі власного досвіду, визначають свою позицію щодо порушених проблем. Остання стадія рефлексії – це творче застосування здобутих знань, сформованих умінь і навичок.

Після прочитання тексту учитель ставить базові загальні запитання, спрямовані на виявлення емоцій учнів: *Що відчули? Над чим змусило задуматися прочитане?* Більш конкретизовані запитання перевіряють розуміння деталей тексту. Учні повертаються до зроблених ними на полях тексту позначок. Учитель разом з ними з'ясовує, що з відомого підтвердилось. Які погляди не підтвердились? Яку нову інформацію було знайдено? Які запитання виникли? Після того, як учні переглянули свій список, вони повертаються до тексту й аналізують позначки за допомогою «Таблиці позначок» для впорядкування інформації [4].

На нашу думку, технологія критичного мислення повинна бути націлена на досягнення таких освітніх результатів: працювати з інформаційним потоком, що збільшується і постійно оновлюється у різних галузях знань; користуватися різними способами інтеграції інформації; вирішувати проблеми; висловлювати власні думки (усно і письмово) чітко, впевнено і коректно; аргументувати свою точку зору і враховувати точки зору інших; навчатися самостійно; брати на себе відповідальність; брати участь у спільному ухваленні рішення; будувати конструктивні взаєностосунки з іншими людьми; співпрацювати в групі та ін.

До прийомів інтенсифікації пізнавальної діяльності та формування навичок критичного мислення ми відносимо різні форми дискусій: круглий стіл, засідання експертної групи, дебати, судове засідання, сократичні діалоги тощо. Ці види роботи дуже важливі для учнів, оскільки дозволяють кожному долучитися до обговорення та розв'язання проблеми, вислухати інші точки зору, усвідомити важливість та багатоваріантність розв'язання завдання. Подібні заняття, як зазначають психологи, дозволяють учням самим вирішувати складні проблеми, а не просто бути спостерігачами; створюють потенційно більш високу можливість для перенесення знань та досвіду діяльності з навчальної ситуації на реальну; дозволяють

«мандрувати» в часі; психологічно привабливі для учнів. Існують певні прийоми, які допомагають активізувати і розвинути творчу уяву. Особливий інтерес серед них для процесу навчання становлять наступні:

- Знайти нове формулювання проблеми, завдання (чи відчувають щастя головні персонажі тексту...?);
- сформулювати до досліджуваної проблеми питання по-іншому (а що, якщо...?);
- пам'ятати про те, що гумор – показник розвитку абстрактного мислення, тому не потрібно боятися дитячих імпровізацій;
- відмовлятися від звичних стереотипів мислення;
- кожен проблему розглядати що найменше з чотирьох сторін: а) виходячи тільки з конкретних проблем і фактів; б) критично оцінюючи ситуацію; в) орієнтуючись тільки на конструктивний підхід; г) фантазуючи.

На уроках, де використовуються інтерактивні технології, діти почувають себе впевнено, вільно висловлюють свої думки і спокійно сприймають зауваження, адже вони є активними учасниками навчального процесу. Інтерактивні методи навчання дозволяють інтенсифікувати процес розуміння та творчого використання знань при вирішенні практичних завдань; в учнів формуються продуктивні підходи до оволодіння інформацією; встановлюються доброзичливі стосунки з викладачем; інтерактивне навчання збільшує мотивацію в учнів при розв'язанні проблем, які обговорюються, що надає емоційного піднесення до їх пошукової активності; в інтерактивному навчанні кожен має успіх, робить свій внесок до результату групової роботи; процес навчання стає цікавим. В атмосфері довіри та взаємодопомоги легко робити відкриття, усвідомлювати важливість здобутих знань. Саме за таких умов можливе виховання особистості, підготовленої до майбутнього, у якому необхідно розв'язувати проблеми та приймати конкретні рішення. «Мозковий штурм» спонукає учнів виявляти уяву та творчість, розвиває вміння швидко аналізувати ситуацію. Використання інтерактивних технологій навчання – не самоціль. Це лише засіб для досягнення тієї атмосфери у класі, яка найкраще сприятиме співробітництву, порозумінню і доброзичливості. Таким чином, критичне мислення – це універсальна, проникаюча, «над предметна» технологія, яка підходить будь-якому вчителю, на будь-якому предметі, в тому числі і на уроках іноземної мови, яка дає стабільні результати.

Вказані вище технології розвитку критичного мислення на уроках іноземної мови дозволяють досягти таких освітніх результатів як уміння працювати з інформаційним потоком, що збільшується і постійно оновлюється, в різних освітніх галузях, висловлювати свої думки (усно і письмово) зрозуміло, впевнено та коректно по відношенню до оточуючих, формувати власну думку на основі осмислення різного досвіду, ідей і уявлень, вирішувати проблеми, самостійно займатися своїм навчанням

(академічна мобільність), співпрацювати у групі, вибудовувати конструктивні взаємостосунки з іншими людьми.

Отже, технологія формування критичного мислення учнів у процесі навчання іноземних мов передбачає формування пізнавального інтересу шляхом розвитку внутрішньої мотивації до цілеспрямованого навчання, підтримку пізнавальної активності учнів, спонукання їх до порівняння отриманої інформації з особистим досвідом і на її основі формування своїх аналітичних суджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укладач Н. П. Наволокова. – Харків : Основа, 2009. – 176 с.
2. Києнко-Романюк Л. А. Учителю про розвиток критичного мислення в учнів і студентів: теорія і практика / Л. А. Києнко-Романюк // Рідна школа. – 2006. – № 7. – С. 68–70.
3. Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. С. Метьюз, Д. Макінстер. – К. : Пляда, 2006. – 217 с.
4. Марчук М. В. Розвиток критичного мислення школярів у інформаційному полі історичної освіти / М. В. Марчук // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2011. – № 1(8). – С. 18–21.
5. Тоффлер А. Інноваційні технології в сучасній школі / А. Тоффлер // Управління школою. – 2008. – № 19–21. – С. 20–24.